

WR115

UPPSALA UNIVERSITY
The Raoul Wallenberg Project

Testimony Number: T/115
Cassette Number: C/115

Country: Hungary Language: Hebrew

Name: Spitzer Shmuel (Zoltan)

Address:

Birthdate, Place, and Country: 18.10.1917, Zagreb, Yugoslavia

Testimony Content

Cassette I

Till 1933

Mr. Spitzer was born in Zagreb, but his parents moved to Budapest in 1919. As a boy he suffered from the anti-semitism in school and in the streets in Hungary. This strengthened his Judaism. About his parents: the economic status and the Jewish environment; about his Zionist activity.

1933-1939

About Hitler, Austria and Poland and the thought that the bad situation could happen to the Jews in Hungary; about the relationships between Germany and Hungary.

September 1940 -
January 1941

In labor camp in Transilvania: building roads; living in houses; hard discipline.

January 1941 -
September 1942

Release from labor camp. Working as a clerk in an agency where he worked before and later he had to find another place because he got fired.

September 1942 -
January 1943

Again recruitment, this time working in Budapest and in the evenings at home.

Spitzer Shmuel

page 2

January 1943 -
August 1943

In Transilvania, usually in useless works. Because of his heart troubles he got released. Only in 1943 did he hear about the killing of Jews from his brother-in-law.

August 1943 -
April 1944

Working in illegal jobs to make a living.

April 1944 -
September 1944

In Cluj - in jail; the Hungarian gendarmery and their cruel behavior; about the good jailor; in the last minute he was not taken for deportation. About the German invasion, the fear and the lack of possibilities for rescue.

Cassette II

September 1944

Back to Budapest, joined his wife and son who lived in Jewish house. (He got married in December 1941; see testimony of his wife Mrs. Spitzer.)

October 15, 1944 -
January 13, 1945

The Horthy Declaration and the joy among the Jews. He and his wife felt that there was going to be a disaster; the "Arrow Cross" took power. They had Schutzpass (see testimony of Mr. Rudolf Sinnreich) and therefore they went to one of the offices of the Swedish Embassy but they didn't get help. The wife and son in children house which belonged to the Red Cross and he found a few places at which to stay until the liberation. About the schutzpass: they thought that it was only to exempt them from the yellow star; the liberation and the Russians.

After the War

With his parents; back to their house; about his work; an attempt that failed to run away from Hungary in 1949; in

Spitzer Shmuel

page 3

jail for four months; to Israel in
1953. About his life till now.
He heard about Wallenberg in Hungary
after the war.
He sees his rescue as fate.

Recording time: 2 hours

Number of pages:

Place: Witness' residence

Date of interview: 21.11.89

Name of interviewer: Tikva Petel

רשימת שמות ומושגים - שמואל שפיצר

Zagreb - זאגרב

Budpest - בודפשט

Pressburg - פרסבורג

סטטריום (משפט מהיר)

Monor - מונור

Magyar Desse - מג'אר דשה

Bereck - ברצק

Cluj - קלוד'

סיקורה (שם הסוהר הטוב)

ראיון עם מר שמואל שפיצר בביתו בירושלים

מראיינת: תקוה פתל

תאריך: 21 בנובמבר 1989

מדפיסה: אסנת בראל

ש. מר שפיצר, אתה נולדת בזאגרב (Zagreb) ב- 18 באוקטובר 1917.

ת. נכון.

ש. ספר על הבית וההורים, שמות ההורים, כלכלה.

ת. אבא שלי היה בזאגרב בשליחות של הרכבת שקראו בזמנו 'הרכבת הדרומית של הונגריה'. זו היתה חברת רכבות פרטית באוסטריה ובהונגריה, היו להם קוים. הוא היה שם הרבה זמן באופן יחסי. בערך עשר שנים הוא היה בזאגרב. במלחמת העולם הראשונה הוא היה בתפקיד מקצועי ומנהלי ברכבת, ובגלל אז כשהיה גמר המלחמה ויוגוסלביה יצאה מהמונרכיה האוסטרו-הונגרית, רצו שהוא ישאר שם בתפקיד, כי לא היה בן אדם מתאים למלא את מקומו. היות וכל המשפחה מצד אבא ומצד אמא היו בשטח הונגריה, אז הם לא רצו להשאר שם, וראו את זה בעין לא יפה. אנחנו עלבנו את המדינה דרך נהר דראווש בגבול. לקחו אותנו עד הגבול ברכבת עם רכבת משא עם כל הציוד של הבית, דחפו אותנו עם קטר מצד אחד לצד שני של הנהר. כך הגענו לשטח הונגריה, בדיוק בזמן עוד, הגענו ב- 1919 ובהונגריה לא היתה דיקטטורה. אחרי המלחמה כשהפסידו, שם היו כל מיני בעיות כספיות ופוליטיות. ובדיוק כשאנחנו הגענו היתה הדיקטטורה הקומוניסטית. לא היתה לנו דירה ואנחנו המשכנו לגור בקרונות שקבלנו, אני חושב שני קרונות למגורים ולחפצים.

- ש. ממי קבלתם?
- ת. מהרכבת, זה נתנו, אנחנו היינו צריכים איך שהוא לצאת משם. בכל זאת, עד כדי כך לא היה חריף, ואת זה נתנו. אחר כך הם קיבלו בחזרה את הקרונות.
- ש. כמה זמן הייתם שם?
- ת. היינו ברכבת כמה חדשים טובים. אבל אנחנו באופן פעיל לא הרנו שם. ההורים של אמא שלי גרו בבודפשט (Budapest), ואנחנו הרנו אצל סבא וסבתא. ורק אבא שלי שמר על הדברים שם, וזה גם כן לא היה כל כך פשוט. שם לא היתה משמעת, והנבו, היו פושעים, זה היה אחר כך מרד נגד הקומוניסטים. ועד שהמרד הצליח והמושל שהתחיל ב-1920 או 1921 ועד סוף מלחמת העולם השנייה, שזה היה ב-1944, החלפת השלטון האחרונה לפי המר המלחמה. אז הורטי היה. בהתחלה הוא היה אנטישמי מאד מאד חזק וכל האנשים שהביאו אותו לשלטון הם היו ימנים קיצוניים ביותר. אז בדיוק התחילה תקופה שהיתה אנטישמיות מאד מאד ארסית. אני סבלתי באופן אישי מהאנטישמיות, שהיו כל מיני שירי הנאי נגד היהודים. בתור ילד קטן אני הבנתי את זה ושמעתי. והיו כל מיני דברים מצד חברים ילדים לא יהודיים, עוד בזמן בית ספר, שנתנו לי מכות וכך הלאה, כל מיני השפלות. האופייני ביותר בבית ספר, (אני לא הלכתי לבית ספר יהודי), בית ספר עממי של העירייה. אני הייתי היהודי היחיד בסביבה איפה שאנחנו הרנו. בכלל, גרו בבודפשט מעט מאד יהודים. אבל במקרה בכיתה שבה מצאתי את מקומי הייתי היחיד. בדיוק בהתחלה היה איזה שיעור דת של הקתולים והמורה אמרה: תשאר כאן, תשב בספסל האחרון, זה לא מזיק לך אם תשאר. ואני ישבתי שם. בא הכומר, והכומר התחיל את ההרצאה שלו באיך היהודים גמרו עם ישו. ואז כל הילדים הסתובבו ועשו

סימנים: זה הוא עשה. ומעניין, שלמרות שאני לא הייתי אף פעם
גיבור בכח, בכל זאת אני לא פחדתי.
רק אני זוכר שאז נקלטה בי כל כך חזק ההרשה שאני יהודי - שזה
כבר הלך, אפשר להגיד, עד היום. לא מזמן היה כאן איזה עתונאי
מאחרי הגלאסנוסט מהונגריה. דווקא הוא קרוב משפחה. הם גרו כאן
בבית שלנו. ואני הרשתי שקצת יותר מדי אני שואל אותו. הוא
יהודי. שאלתי אותו האם זה יהודי? האם זה יהודי? על כל מיני
אנשים שעבשיו חדשים בשלטון בהונגריה, וכל מיני סופרים. שהוא אחר
כך כתב בעתון שלו, העתון ששלח אותו "שבעל הבית שלי כל הזמן שואל
מי יהודי, ואני אומר לו שאצלנו זה לא כל כך חשוב ולא כל כך
יודעים את זה". אבל אז אני אמרתי הם כן, שבעצם האבא שלי, וגם
בילדות כל הזמן שאלתי את זה, שקראתי או שמעתי על מישהו שהוא איש
מפורסם, אם הוא יהודי, ואבא שלי ז"ל אמר: למה אתה שואל תמיד אם
מישהו יהודי או לא יהודי. למה אתה לא שואל אם זה בן אדם ישר,
טוב או לא טוב. בכל אופן אבא שלי היה בכיוון הזה, דיעות
קוסמופוליטיות. והמוטיב הזה הלך איתי לכל המקומות אליהם הגעתי
בזמן הקשה ביותר. ואני חושב שזה בכל זאת, אני הייתי כל כך חזק
יהודי, שזה נתן לי לעבור את הדברים הלא-סימפטיים ביותר. אפילו
אני זוכר שבשנת 1944 היתה איזה מהיפה בין היהודים, שחשבו ונתנו
אז תמיכה מכל מיני דתות, שמי שהתנצר זה יכול לפחות להגיע לזה
שלא יקחו אותם לחו"ל למחנות. ואנחנו לא יכלנו לדבר, רק במכתבים
שאני גם כתבתי. היה מדובר אפילו עם הילד שם, שכבר קבלנו את
השוצפאס, מהקרוב שלנו, לשלוח, אם יש אפשרות לשלוח אותו לשבדיה
או לא. אמרתי: לא, אנחנו נשארים ביחד, אנחנו לא חושבים אפילו.
וגם אשתי היתה באותה דיעה שבשום אופן לא לשנות את הדת.

אני יכול להגיד, שעכשיו בהיל מבוהר אני חושב שאני רואה שכל הבניה של היהדות אצלי זה בעצם עם לבנים שלייליים בעצם, שאני הגעתי להיות יהודי מאד מאמין ומאד חזק, לפחות מאמין ביהדות שלי, בלי שום השכלה, רק בגלל הרדיפות אחרי.

ש. איך היה בבית מבחינת יהדות?

ת. מבחינת יהדות - אבא שלי היה די חופשי בדיעות. הוא היה סוציאליסט בהשקפת העולם שלו. אבל הוא היה בן אדם שהיה קורא וידע הרבה, היה בן אדם בהחלט, גם האמא שלי. אבל אמא שלי היתה דתיה באופן לא כמו כאן בארץ האורתודוכסים. אנחנו השתייכנו, בהונגריה היתה קהילה אורתודוכסית, כמו כאן הערם הדתי. היו ניאולוגים, מה שקצת דומה למה שבארה"ב, אבל פחות חופשיים, הרבה פחות חופשיים. שם אצלנו הבנים היו גומרים אוניברסיטה, ובבודפשט היה סמינר, גם היום יש, סמינר לרבנות אחד המפורסמים ביותר באירופה, עם מדעים גדולים ביהדות ועם הרבה תלמידים. פעם בהונגריה היה צורך לזה. אבל האורתודוכסים לא למדו שם, הם גמרו את הלימודים בישיבות. בגלל זה גם היום בארץ ישראל כל רב שבהונגריה גמר את בית הספר המפואר והגדול - פסול. ובאמת היו שמות עולמיים בין המורים שם.

ש. ציונות?

ת. ציונות - כל יהודי, אפשר להגיד, לרוב היהודים היו רגשות לציונות. אני בהיל שתיים עשרה נכנסתי לתנועת הצופים היהודיים. זה היה בתנועת הצופים ההונגרית, אבל הקבוצה שאליה השתייכתי היתה בפיקוח הקהילה היהודית. תנועת הצופים היהודית היתה יותר ציונית מהקהילה. אנחנו שרנו את 'התקוה' וכל מיני שירים ציוניים, בתרגום הונגרי. זה היה שילוב של הדת והציונות. אנחנו השתתפנו בתפילות בבית כנסת, בחגים. במדי הצופים היינו שומרים בבית כנסת. היו לנו מחנות קיץ, עשינו לעצמנו תפילות בשבת וערב שבת. אכלנו רק כשר,

שזה לא היה לגמרי נחוץ בהונגריה, אצל היהודים אכלו לא בשר. אצלי התוכן של היהדות עד גיל שמונה עשרה - זה היה הכל בתנועת הצופים. אחר כך כשההונגרים כבר לא רצו את שיתוף הפעולה עם הצופים היהודיים - אז לפי השקפת העולם, כבר היינו בגיל עשרים, עשרים ואחת, הלכנו לכל מיני תנועות ציוניות, לראות באיזה כיוון אפשר להעביר את קבוצת הצופים שלנו, לאיזה תנועה ציונית. ועד אז התנועות הציוניות עוד היו פעילות, ללא שום קשר עם איזה מוסד לא יהודי. הצופים היו בתוך התנועה הכלל ארצית.

ואז הייתי ב"שומר הצעיר". היה זמן לא קצר שאני השתתפתי בטיוולים ובישיבות וככה. אבל הם הם בן היו קפדנים ואמרו שאצלם אי אפשר לעשות ככה סימפטיה, אבל לא ממש. הם דרשו שאני אלך להבשרה ולעזוב את הבית, לעזוב את העבודה - וזה אני לא הייתי מוכן לעשות, כך שלא המשכתי באופן פעיל. אחרי שנהמרה המלחמה הייתי מאד מאד פעיל בתנועה הציונית, ורק בתנועה הציונית, והייתי מנהל מוסד ילדים יהודים. זה היה ציוני לגמרי. אז הם בן אמרו שסוף פסוק, רק לקומוניסטים. אחר כך ב-1948 גמרו עם כל העניינים שלא היו קומוניסטים.

ש. רציתי לדעת ממה אבא התפרנס.

ת. גם בהונגריה הוא היה ברכבת. הוא המשיך את ה'וב שלו. ברור שכבר בתפקיד הרבה פחות רציני, שאז כבר יהודי בהונגריה לא יכל להיות בתפקיד שהוא היה בצאגרב. בהתחלה היה קשה מאד. אנחנו היינו עניים כשבנינו את החיים שלנו. כל אחד, חוץ ממי שהיה סוחר או דבר כזה, וכל בן אדם שחי ממשכורת - זה היה קשה מכיון שהיתה אינפלציה, לא היה ערך לכסף. אחר כך היתה גם בן סטאביליזציה ב-1926, והחליפו את המטבע. ומאז אנחנו חיינו במצב שלא חסר לנו שום דבר. היה אפשר פעם לנסוע לחו"ל, וככה. והם האנטישמיות, לאט לאט קטנה הרבה

- יותר. ככה שמצב היהודים בהונגריה היה הרבה יותר טוב מכל מקום אחר בארצות האלה שהיתה אנטישמיות.
- ש. רציתי לדעת אם שמעת, היית כבר בגיל שיכלת לשמוע, על מצב היהודים עם עליית היטלר לשלטון.
- ת. מאד מאד. כשהיטלר היה כבר הייתי בן שש עשרה, ב-1933. הייתי מאד מאד מודע לכל הדברים שקורים בסביבה. חוץ מזה, קראתי די הרבה בכל מיני ספרים, אפילו מה שרק במחתרת היה אפשר לקרוא בהונגריה. בפרסבורג (Pressburg), בברטיסלאבה (Bratislava), זה בצ'כסלובקיה, אבל בחלק שהיה פעם שייך להונגריה - שם היה איזה מוציא לאור ששם הוציאו לאור ספרים שהצנזורה ההונגרית לא היתה נותנת לקרוא. כל מיני ספרות שמאלנית, וכל מיני סופרים שהיו ידועים בדיעותיהם נגד הפאשיזם. לא נתנו. ואני יכלתי, ככה, תחת השולחן להגיע לזה. וככה אני ידעתי את הכל.
- ש. כשהוא סיפח את אוסטריה, חשבת על מצב היהודים? זה אמר לך משהו?
- ת. ברור שחשבתי, ידענו את הכל. אפילו ידענו שבמוקדם או מאוחר זה יגיע אלינו. לי לפחות לא היתה שום אילוציה שאנחנו יכולים להמור בלי זה. זה היה כל כך בולט, היו כמה דברים בעין קשה אחרי המעשה להבין איך זה היה יכול לקרות, כל השואה וכל מה שהיה בהונגריה, שהיו כל כך רדומים. אופטימיזם חולני היה לחשוב שזה לא יגיע לשם.
- ש. עם מי דיברת על המחשבות שלך?
- ת. אנחנו הרבה דיברנו. גם החברים שלי, שכל החברים שלי היו מתנועת הצופים, שבגיל שלי וקצת יותר מבוגרים, וקצת פחות מבוגרים. ידענו ודיברנו על זה. ובכל זאת, כמו צאן לטבח - הלכנו. המצב שהם עשו את הדברים שהיה קשה, מאד קשה לעשות משהו נגדם. מי שתפסו, ששם המסגרת היו התנועות השמאלניות ביותר. לא פעם היה, אני לא יודע

אם את מכירה את המילה, שהיה סטטריזם (משפט מהיר). הכריזו שאם מישהו עושה משהו נגד החוק - במשך עשרים וארבע שעות גומרים את המשפט. והמשפט לא פעם נגמר עם דין מוות. וזה עשו במשך עשרים וארבע שעות. והיו כמה יהודים שאני זוכר עד היום שפעם הלכתי, שכבר ידעתי שתלו שני יהודים. הלכתי לבית בנסת אליו הלכתי כל הזמן, קרוב למקום איפה גרתי. ושם הרב אמר עכשיו ששני עצי תליה עומדים בערב שבת, ולמה היו צריכים האנשים להתלות בעניינים של המדינה הזאת, היות ואנחנו לא שייכים. הוא היה היבור. שאנחנו לא שייכים לעם הזה.

ש. מתי זה היה?

ת. זה יכול להיות ב- 1936/1937.

ש. בוא נמשיך הלאה, לפי המאורעות. אם כיבוש אוסטריה הדליק לך אור אדום, אז כיבוש פולין מה?

ת. כיבוש פולין זה כבר היה במלחמה. בראשון לספטמבר 1939 התחילה המלחמה. אנחנו פחדנו מאד.

ש. מי זה אנחנו? אתה והחברים או שאתה ואשתך?

ת. אני, ואשתי עוד לא היתה אשתי, אבל אנחנו כבר יצאנו יחד קצת אחרי שהמלחמה נפתחה, באוקטובר 1939. בדיוק באותו הזמן התחלנו ללכת ביחד. אנחנו התחתנו בדצמבר 1941. ברור שעם כל אחד דיברנו. גם אני לא יכול להסביר, גם לי לא, גם לך לא, וגם לא לאף אחד, שאיך יכלנו להיות שהיינו איך שהיינו, שבאמת היה קשה לעשות משהו. אבל אם הרבה אנשים היו עושים - אז אולי יכולה להיות הצלחה. אבל זאת האמת שאנחנו קבלנו את החינוך קצת בבית וקצת בכל מקום, שאנחנו חשבנו שבעצם אנחנו גם יהודים וגם הונגרים. היה אפילו בתנועת הצופים ביטוי כזה שאנחנו רוצים להיות הונגרים יותר טובים ויהודים יותר טובים. השניים לא הלכו ביחד. אנחנו חשבנו, כמו

שהיום באופן הלוי בהונגריה השאלה פתוחה: מה לו היהדות, דת או לאום. ורוב היהודים היום בהונגריה רוצים שזה יהיה דת. הם לא רוצים לשמוע שזה עם. אם הם חושבים שאם הם אומרים שהם שייכים לעם היהודי - אז הם שרפו את הגשר עם ההונגרים. וכל הספרות שכל הזמן אני קורא מה שיוצא לאור בהונגריה, שהבעיה הזו אקטואלית היום.

אנחנו יהודים, לא כל כך בסדר, אני חושב, ההונגרים.

ש. הגיעו פליטים אליכם? אתה נפגשת עם פליטים מפולין?

ת. מפולין לא. מפולין לא הגיעו להונגריה.

ש. מאיפה?

ת. או יהודים עם ניירות לא אמיתיים, ואני חושב שידעתי מישהו שהוא

בא מפולניה, הוא היה בצבא הפולני, ויכול להיות שהוא היה יהודי.

אני חושב שהוא היה יהודי, אבל הוא לא אמר את זה. אחד אני יודע,

מסלובקיה היו הרבה פרטים. ואשתי סיפרה שאצלנו במקרה היו גרים

בדירה שלנו שני אנשים עם ילד. ולמען האמת אנחנו לא עשינו את זה

למען להציל את הנפש היהודית. אנחנו קבלנו, אמנם הם היו במצב

כספי הרבה יותר טוב ממנו, אבל הם שילמו עבור זה. זה לא היה

בשבילנו סיכון כל כך גדול, שהיו להם ניירות לא אמיתיים, אבל

ניירות טובים. אנחנו ידענו שהם יהודים והכל לא אמת, אבל אנחנו

חשבנו שיש לנו ביסוס, כשאנחנו ראינו את הניירות ולא חשבנו. אבל

זה עבר בשלום ולא היה שום דבר מיוחד.

ש. מה הרגשת או חשבת על הקשר בין הרמניה להונגריה?

ת. הרגשתי וחשבתי בתור בן אדם שהיה במחשבה שמאלנית, אני שנאתי את

הפאשיזם, אבל גם את ההונגרים שנאתי, ועוד יותר שנאתי את הרמנים

ואת הפאשיזם. בקשר לרמנים לא היה לי אף פעם שום אילוזיה. אפילו

אני זוכר שהייתי עוד בן שש עשרה וחיכיתי לאמא שלי שהיתה באיזה

מקום, אני אוהב ילדים, והתחלתי לדבר הרמנית עם ילד קטנצ'יק.

התפלאתי מה הוא חושב, מה הוא מחפש, שהוא לא ידע הונגרית. אני חושב שהוא היה כבר מהאנשים האלה, שהיו כאלה הרבה, שהגרמנים לקחו כמו דויזיה חמישית. אני דיברתי עם הילד שהיה בן ארבע חמש. הוא אמר משהו על היהודים וככה. ואני אמרתי: מה אתה רוצה ממני, אני גם כן יהודי. הילד התחיל בטראנס, הוא קיבל ממש התקפה, שאם היה יכול היה הורג אותי. חוץ מזה, בהונגריה היה אחוז די רציני ממוצא גרמני. בבית הספר בכיתה כבר אז היו ילדים שהיו ממש פאשיסטים והיטלרדיסטים, שהיכו. זה שלא היתה שום סימפטיה - זה אני יכול להגיד. אבל בהונגריה ממש, באמת היו כל מיני תנועות שאני מתרגז, שזה לא כל כך אומרים, שהיו גויים. קודם היו סופרים וכל מיני אמנים שחתמו על דקלרציה נגד המשפטים. קודם בהונגריה התחיל שעשו באופן דיימוקרטי, אפשר להגיד, שבכנסת ההונגרית היו שלושה חוקים נגד היהודים. הראשון זה היה לגמרי, אפשר להגיד פושר. השני זה כבר היה די רציני והשלישי זה היה טוטאלי. השלישי היה כבר קרוב לכניסת הגרמנים. זה הכל, זה גם כן היה ידוע, הלהט של הגרמנים. לא שההונגרים לא היו מספיק אנטישמיים, אבל האנשים שהיו בשלטון, הם ידעו, הם לא היו טפשים, שהיהדות ההונגרית עזרה מאד מאד הרבה שהונגריה הגיעה למצב שהגיעה אליו מבחינה כלכלית. אבל הסופרים והאמנים הגדולים ביותר בהונגריה היו יהודים.

ש. אני רציתי לדעת מתי אתה התחלת להרגיש את הצעדים נגד היהודים?

ממש, בתקופת המלחמה כבר, שיש מלחמה כבר.

ת. בשנת 1940, כל יהודי בהונגריה מהגיל עשרים ואחת עד ששים התגייס.

ש. לאן אתה התגייסת?

ת. למחנה עבודה. החיילים היהודים שהיו בתפקיד אי פעם בצבא ההונגרי

- הם עוד התגייסו בתור קצינים ובתור תת-קצינים לעשות את השמירה

- ואת המשמעת לאנשים האלה. מאז היה החלק הגדול שסידרו שם את כל העסק היו יהודים, אבל בכל גדוד ראש הגדוד היה איזה גוי.
- ש. באיזה מחנה היית?
- ת. זה המוני אנשים. אחר כך היו לפי דרגות. קודם כל בן אדם מהיל עשרים, מי שהיה כבר בהיל היוס עד היל ששים - התגייס. אחר כך, מהיל ארבעים ושמזנה עד ששים, שהם ראו שאין שום תועלת בכל כך הרבה אנשים, שלחו חזרה.
- ש. אני שואלת מתי אתה גוייטת.
- ת. בספטמבר 1940.
- ש. איפה? בבודפט, מחוץ לבודפט?
- ת. מחוץ לבודפט, הייתי בכמה מקומות. היה איזה מקום שאספו, לפי המגורים אספו את האנשים. זה היה במקום מונור (Monor).
- ש. שם אספו אתכם ומשם שלחו אתכם למחנות שונים?
- ת. לי היה מזל, במרכאות, שהקצין הגוי שהיה שם, הוא אמר באופן גלוי: אתם לא באתם הנה כדי לחזור, אנחנו רוצים שאתם כולכם תמותו ואנחנו עוזרים לכם בזה, אל תדאגו, אנחנו הולכים עכשיו לטרנסילבניה ולקרפטים, ששם יש דובים, שגם הדובים אוהבים את היהודים, אנחנו עוזרים גם בנשק וכך. ואז היינו כולנו המומים לגמרי, שבאמת דבר כזה עוד לא שמענו. שמענו, לפני הכל היה כבר לכל אנרח צעיר בהונגריה, כמו בארץ, הדג"ע. ששם גם היהודים היו צריכים להיות לחוד ועם סימן צהוב ביד. אבל שם בכל זאת עשינו מה שהיתר עשו. אבל שם בלי נשק. שם למדנו לירות, וזהו. ואז אנחנו הלכנו קודם למקום אחד בהונגריה, שהיטלר נתן להונגריה חזרה את טרנסילבניה. טרנסילבניה הייתה שייכת לרומניה. אבל היה איזה ענין שהגרמנים היו מאד מעוניינים לקבל את ההונגרים בצד שלהם, ובהלל זה הם עשו כל מיני ג'סטות, בין היתר את זה. ואז הלכנו באמת

לטרנסילבניה. בטרנסילבניה עבדנו בכל מיני עבודות. חלק עבד בבניית רכבת, בניית כבישים וכך הלאה. זה עוד לעומת השנים הבאות מה שקרה ומה שקרה בחזית שלקחו יהודים - זה היה עוד טיול קל.

ש. כמה זמן היית בטרנסילבניה?

ת. אני חזרתי בינואר 1941, כשכולם חזרו, ורק נשארו מההיל שלי ארבע שנים, שנוד לא התגייסו לצבא, ולקחו אותנו בתור עובדים פועלים, פועלי כפייה לעשות כל מיני עבודות, בזמן שהלא יהודים היו חיילים. אני נשיתי את הכל לא ללכת לשמה. היה לי איזה דבר בלב שאני יכלתי לנצל את זה. כבר בילדות היה לי, היתה בדיקה בבית ספר, והרופא שבדק אותי אמר שיש לי מחלת לב. אחר כך התברר שבדפיקות הלב יש איזה קול, רשרוש. ואת זה אני ניצלתי באופן קיצוני ביותר, שאז הייתי בלי אשתי, ורציתי להיות ביחד ולהתחתן. רציתי לעשות את הקונצים הגדולים ביותר, מה שלא היה בלי סכנה, שלקחתי תרופות וכל מיני דברים. והצלחתי באופן זמני להשתחרר.

ש. בינואר 1941 השתחררת. אתה יכול לתאר לי מה אכלת, איפה ישנת, מה נשית בטרנסילבניה?

ת. בטרנסילבניה הרנו בבתים. היה לנו מזל גדול שבדרך כלל הסיידורים היו שכל הקבוצות האלה שמרו במקום מרכזי. או בבית ספר או במקום כזה. אבל שם, סך הכל זה בשנת 1940, אז ההונגרים קיבלו את טרנסילבניה. אנחנו הגענו לאיזה מקום שהיה כפר הונגרי מהור, ששם זה היה מעורב עם רומנים, והיו הרבה מקומות שהיו אך ורק רומנים. היו שם עובדים כאלה. שם ההונגרים אמרו שהם בקושי גמרו את הבית ספר, ולא רוצים שישבנו שם מאתיים אנשים או משהו, בערך מאתיים היה הדוד כזה. ואז לא היתה ברירה אחרת וחילקו אותנו לבתים. בבתים הרנו או בבית או בדירה או בעליית הגג, כך שלא היה לנו מצב

רע.

- ש. אוכל?
- ת. אוכל, הצבא דאג. שם האנשים שלנו היו הטבחים, וקיבלו את המנה והיה אפשר לקנות מהאיכרים שם. באמת עשינו, היו לנו חיים טובים. אני לא רוצה לצייד בצבעים יותר קודרים את המצב.
- ש. היו אנשים שברחו?
- ת. כמעט ולא. היתה משמעת כבדה, היו כל מיני עונשים מאד מאד לא-סימפטיים. היה דבר כזה, שקשרו את הידים מאחור ותלו.
- ש. אתה קיבלת עונש פעם?
- ת. לא, אני ברוך השם לא.
- ש. מה שם הכפר הזה?
- ת. שם הכפר מהיאר דשה (Magyar Desse).
- ש. בוא נמשיך הלאה. מינואר 1941.
- ת. אז שוחררתי באופן זמני, והייתי בבית עד ספטמבר 1942.
- ש. מה עשית?
- ת. אז עוד החוק נגד היהודים נתן לי לעבוד עד יוני 1942. אני עבדתי במקום עבודה בו עבדתי קודם. הייתי פקיד בסוכנות של הרעינים. זו היתה פירמה שעבדה בבורסה. זו היתה סוכנות של דגנים, והם הרעינים. שני יהודים היו בעלי העסק. אחד היה יותר בסדר מהשני. היתה לי עבודה טובה.
- ש. אז קיבלו אותך חזרה לעבודה?
- ת. היה צורך. עבדתי שם מ-1935 עד 1940, הכירו אותי ואהבו אותי. אני אהבתי אותם, זה היה כמעט כמו משפחה, למרות ששום קשר משפחתי לא היה. זו היתה עבודה טובה, והם המשכורת לא היתה רעה. בלי שום פרוטקציה אני קבלתי את הה'וב ממודעה בעתון. והמצב הכלכלי אז עוד לא היה רע.

- ש. רציתי לשאול עוד קודם בקשר למלחמת הרמניה-רוסיה?
- ת. באמצע זה התחיל. כל אחד לא יכול להבין את זה. זה היה להמרי מטושטש. זה אף אחד לא יכול להסביר, שאנחנו לא יכלנו לחשוב, לא יכלנו להבין שיכול להיות עוד כל כך הרוע. אנחנו האמנו במחשבות השמאלניות שלנו. לא חשבנו שזה יתכן. אנחנו לא ידענו כל כך מה שיש ברוסיה. הקומוניסטים שלנו בהונגריה הם היו ברובם אידיאליסטים. הם היו הרבה יותר בסדר. זו עובדה שהקומוניזם הרוסי הסטאליני הגיע להונגריה, אז האנשים האלה שהיו אי פעם קומוניסטים - תלו אותם. ומשפטי הראווה שהיו בכל מקום, גם בהונגריה, שם היו אנשים שבזמנו היו אידיאליסטים קומוניסטים. ואז הם אמרו שאפילו האמהות שלהם כבר היו שפיונים ומרגלים, והם עבדו במשטרה והיו מוסרים. כל דבר הם אמרו מה שלא היה נכון. אני קראתי כבר ספריה שלימה על זה, ועד היום אני לא יכול בדיוק להסביר איך זה קרה, שבמעט לא היה בן אדם שלא הציעו לעשות, שאמרו מה שהם רוצים.
- ש. אני יותר שאלתי על ההרגשה שלך, על התחושה שלך על המלחמה הזאת.
- ת. אני הרגשתי בחילה. אז כבר אני לא חושב שחשבתי, יכול להיות שנכשיו אני רוצה להגיד יותר יפה. אז באמת הגיע השלטון, ואשתי לא סולחת לי בגלל זה. שמאז שבא השלטון הקומוניסטי כשנגמרה המלחמה, ואנחנו היינו באיזה מקום שאפשר לאכול, שרחוק מעיר הבירה, שקרוב לגבול הרומני. שם לא היתה מלחמה, שבבת אחת עברו הרוסים. שם היה אפשר עוד לקבל אוכל. בראשון למאי הראשון שהיינו שם ב-1945. ב-1946 כשהיה ראשון למאי הלכתי עם אשתי והבן שלי לחגוג את החג. ואז הילד היה חולה. בכל זאת, אני רציתי להאמין, דווקא שאז היתה האכזבה הגדולה ביותר. אבל אחר כך, יש הסבר, שהם גם כן בסופו של דבר, הרוסים עשו את ההסכם עם היטלר - הם גם לא כל כך נהנו לעשות

איתם הסכס, אבל פשוט מאד הם לא היו מוכנים למלחמה. בדיעבד זה נראה די מתקבל על הדעת.

ש. רציתי לדעת אם ידעתם מה מתרחש.
 ת. שמענו את זה. בפעם הקודמת, (הכוונה לעדותה של הגברת קלרה שפיצר), ההיס שלי עבד במוסד מחקר יהודי
 ש. אני מדברת על התקופה הזו של עד ספטמבר 1942, אם שמעת משהו.
 ת. זה לא בדיוק שמעתי. אז עוד לא שמעתי שום דבר. רק שמעתי, ידענו שהרבה הרבה יהודים מהדור שלי, מארבע השנים האלה, שהתגייסו בתור סדירים לצבא ההונגרים - הם לקחו, כשהתחילה המלחמה עם הרוסים הם לקחו לחזית לכל מיני עבודות קשות ביותר, להוציא מוקשים, והמונים שם מתו בזה. הרגעו הודעות שמישהו נעלם ומישהו נפטר שם. ואז בעתון היו מודעות אבל שפלוני אלמוני נפטר כשעשה את חובתו למען המולדת.

ש. אבל על יהודי פולין מה שקורה להם, בתקופה הזאת שמעת?
 ת. לא, על אושוויץ ודברים כאלה לא.
 ש. לא, על המשלוחים?
 ת. לא, לא שמענו. מה ששמענו ומה שידענו, ומהונגריה לקחו יהודים לצד שני של הגבול לכיוון רוסיה ופולניה, יהודים שלא היתה להם אזרחות הונגרית. וזה גם כן היה מאד מאד קשה. אז כבר חשבנו שזה הולך על החיים, ידענו שזה לא טיול ולא לעבודה לוקחים אותם. ממש את האמת אני שמעתי מהיסי בערך ב-1943. ב-1943, יכול להיות באביב, יכול להיות בקיץ. הוא קרא את הפרוטוקולים האלה שבלי שום ספק כבר הרגעו למערב על מה עושים הגרמנים עם היהודים ועם שבויי מלחמה. אבל ברובם יהודים. רק עכשיו הם רוצים לעשות את הרושם, שאנחנו יודעים שרק חלק היו יהודים וחלק היו כל מיני אנשים. באמת היו שם, אבל אחוז לא גבוה.

- ש. מספטמבר 1942, מה קרה?
- ת. מספטמבר 1942 הזמינו אותי חזרה לעבודה.
- ש. מה זה הזמין? באו הביתה או קיבלת צו?
- ת. קיבלתי צו, ברור. הלכתי. קודם עבדתי בבודפסט, זה היה לא רע. אמנם עבדתי מאד קשה, אבל כמעט כל יום הלכתי הביתה. הלכתי כאילו שאני הולך לעבודה, שם באיזה מחסן צבאי. עבדנו מאד מאד קשה. שמה העבודה דווקא היתה קשה. אנחנו פרקנו קרונות רכבת, מלט וקמח ופסי רכבת, וכל מיני עבודות כאלה קשות. אבל הכל היה שווה שאנחנו ידענו כמעט בבטחון מלא שבערב אנחנו נישן בבית.
- ש. כשלא ישנתם בבית, איפה ישנתם?
- ת. היה שם מקום שאפשר היה להשאר. אולי פעם פעמיים אני הייתי.
- ש. איך התייחסו אליכם שם ההונגרים?
- ת. עד איזה זמן הכל עוד היה אפשר. קודם כל, העור על הפרצוף שלנו היה יותר עבה, שאנחנו לא לקחנו כל כך ללב. אבל למען האמת, זה לא היה כל כך קשה. בתוך הארץ אף פעם לא היה כל כך קשה, כמו אלה שממש לקחו אותם לחוץ.
- ש. באיזה איזור של בודפסט היו המחסנים?
- ת. זה היה באיזור תעשייתי, שהיו שם כל מיני בתי חרושת. זה היה די רחוק מהבית, יותר משעה נסיעה ברכבת חשמלית. אבל הכל היה כדאי. היתה תקופה שמאד אהבנו לעשות, שאנחנו חילקנו בין עובדי צבא הקבע עץ לחימום הבתים. אז אנחנו הלכנו ועשינו בקבלנות את העבודה. אפילו נתנו עוד קצת אוכל, הגברות. הם התייחסו לא רע. ראו שאנחנו עובדים, היינו נחוצים להם.
- ש. עד מתי בכה?
- ת. אחר כך, אשתי בדיוק היתה לפני הלידה, בינואר 1943. את כל מי שנבד בעבודה הזאת לקחו למקום רחוק רחוק בטרנסילבניה, הם קרוב

לרומניה ההסטוריות, זה בקרפטים. שם כבר התחיל המצב להיות מאד קשה. שם כבר אנחנו היינו בידי הצבא או אזרחים. שם כבר לפעמים הרביצו, והיו כל מיני השפלות. שם קרה לי איזה דבר הודלי לכל העתיד. כשהילד שלי נולד, הוא נולד לא במשקל הדרוש, ולא יכלנו לעשות ברית מילה, רק אחרי ארבעה שבועות. אני הייתי שם בטרנסילבניה וידעתי מתי תהיה הברית. ואז היה צריך לבקש חופש, ולפי החוק מגיע חופש של יום אחד יותר אם יש בן ולא בת. אני הלכתי, קודם לא יכלתי להגיע לקצין, הייתי צריך להשת לסמל ולבקש שאני רוצה ללכת. היה איזה דבר רשמי שצריך לעמוד בתור, ואז הקצין שואל כל אחד מה הוא רוצה, היה פקיד שרשם. ואז אני ביקשתי מהסמל, הם בן באותה הפרוצדורה, שאני רוצה לבקש חופש כי נולד לי בן. והוא אמר: אתה לא תלך לפני הקצין מכיון שיש איזה יהודי מסריח יותר. והוא נתן איזה פתח ואני יצאתי מהדבר. אני הייתי מאד מאוכזב ובמצב רוח רע ביותר. בא איזה חבר שלי מחלק של גדוד אחר. הוא ראה אותי ושאל: מה קרה לך שיש לך מצב רוח. זה היה חבר מהצופים. אני סיפרתי לו מה קרה. הוא אמר: אל תהיה כל כך במצב רוח רע, אני אסדר לך, היום אנחנו נוסעים לקנות משהו לגדוד וניתן שזה לקצינים ואני אקח אותך ברשימה. ובאמת זה היה כך. נסעתי לחופש בלי שאני באופן אישי לא השתתפתי בהרן ש אחד. אחרי שחזרנו, עכשיו אני לא מספר בדיוק באופן ברונולוהיי. אחרי שהיו העניינים האלה בגדוד, אחרי שהגרמנים ממש כבשו את הונגריה, אז רצו לעשות איזה משפט גדול, אולי משפט ראווה על כל העסקים של כל אחד שהיה איך שהוא מעורב בעניינים האלה, לקחו למשפט. וככה ניצלתי ששם כל העסק היה מושחת, היתה שחיתות מלמעלה, עד למטה, בצבא. שם היה איזה קצין גבוה. זקן, עם אהובתו. היהודים ראו שדרך זה אפשר להגיע לחופשות. לקחו תמיד משהו, קנו בשביל הגדוד, ועל יד זה קנו

בהרבה יותר כסף לקצינים ולגברת. דרך זה היה אפשר גם אותי לקחת, אמנם בשותף, לא בכסף, לחופש הזה. על זה אני יכול להגיד בפה מלא שזה הציל אותי, שלא הגעתי למחנות יותר הרועים או לאושוויץ או דברים כאלה.

עבשיו אני חוזר באופן ברונולוגי. לקחו לטרנסילבניה, והייתי בטרנסילבניה במקום הרוע. למקום קראו ברצק (Bereck). שם ראיתי שזה בשבילי יהיה מאד לא סימפטי וקשה.

ש. מה עשית שם?

ת. מה עשיתי? - עשינו גם בן, שמה הרבה פעמים בתקופה הזאת היו עבודות סתם. פעם ראשונה ב-1940 מה שעשינו שלקחנו הר אחד, בלי שום הגזמה, ולקחנו את ההר למקום אחר, ואחר כך התזרנו. רק שתהיה עבודה.

ש. עבודות סרק?

ת. בן. ושם גם בן עבדנו די קשה, אבל מה שעבדנו זה היה גם בן, אולי הוצאנו עצים מהיער ועשינו כביש ודברים כאלה. אבל די מהר אני התחלתי לעשות את הענין שלי עם הלב ואני אמרתי שאני לא בריא ולא יכול לעשות את זה. ואז שלחו אותי לאיזה מקום מרכזי בטרנסילבניה, איזה בית חולים צבאי. שם בבית חולים גם בן, אני צריך להגיד שאני מצאתי מקום לא רע. הרופאים היו די בסדר. לפי ההתנהגות היו בסדר, אבל לא השגתי שום דבר. אמרו שאני יכול בשקט לחזור לעבוד. אבל

בהרבה יותר בסף לקצינים ולגברות. דרך זה היה אפשר גם אותי לקחת, אמנם בשותף, לא בבסוף, לחופש הזה. על זה אני יכול להגיד בפה מלא שזה הצייל אותי, שלא הגעתי למחנות יותר הרועים או לאושוויץ או דברים כאלה.

עכשיו אני חוזר באופן ברונולוגי. לקחו לטרנסילבניה, והייתי בטרנסילבניה במקום הרוע. למקום קראו ברצק (Bereck). שם ראיתי שזה בשבילי יהיה מאד לא סימפטי וקשה.

ש. מה עשית שם?

ת. מה עשיתי? - עשינו גם בן, שמה הרבה פעמים בתקופה הזאת היו עבודות סתם. פעם ראשונה ב-1940 מה שעשינו שלקחנו הר אחד, בלי שום הגזמה, ולקחנו את ההר למקום אחר, ואחר כך החזרנו. רק שתהיה עבודה.

ש. עבודות סרק?

ת. כן. ושם גם בן עבדנו די קשה, אבל מה שעבדנו זה היה גם בן, אולי הוצאנו עצים מהיער ועשינו כביש ודברים כאלה. אבל די מהר אני התחלתי לעשות את הענין שלי עם הלב ואני אמרתי שאני לא בריא ולא יכול לעשות את זה. ואז שלחו אותי לאיזה מקום מרכזי בטרנסילבניה, איזה בית חולים צבאי. שם בבית חולים גם בן, אני צריך להגיד שאני מצאתי מקום לא רע. הרופאים היו די בסדר. לפי ההתנהגות היו בסדר, אבל לא השגתי שום דבר. אמרו שאני יכול בשקט לחזור לעבוד. אבל אמרו את זה בעדינות, לא צדקו אותי. בדקו אותי ואמרו, אולי אמרו גם בן, אני לא זוכר, שאם המצב יהיה יותר הרוע אני יכול לחזור. נתנו איזה פתח כזה, שאחר כך אני המשכתי שם את הענין, ושוב פעם ביקשתי שאני רוצה בכל זאת ללכת לבית חולים. ואז באמת, עם כל האחריות הרפואית, זה כל אחד ראה שלא סתם אני אומר מה שאני אומר, שהיה משהו שהיה אפשר בבטחון מלא להרגיש. ואז פעם שניה כבר

הרופאים אמרו שהם ממליצים על שחרור בשבילי. ואחר כך אני הייתי צריך, זה היה קשה באופן נפשי, להגיע לפני נעדה רפואית, ששם יכול להיות לא נעים אם משם הייתי חוזר, אם הם לא היו נותנים. אבל נתנו. הם שם אמרו שבסדר, שמה שהבית חולים המליץ זה נכון. ואני קיבלתי שכרדע אני לא מסוגל לעבוד.

ש. מתי זה היה?

ת. זה היה כבר בקיץ, באוגוסט בערך 1943. כבר מ-1942 כבר לא היה לי מקום עבודה, שלפי החוק נגד היהודים היו מוכרחים לשלוח אותי מהעבודה. לא מצאתי אז עבודה אחרת. אבל אני הייתי באופן מעשי מקצועי בענין שבו עבדתי, ואני יכלתי על יד הקיר קצת לעבוד, קצת לעשות עסקים בשבילי. באמת לא היה כל כך קל. אבל בכל זאת, עשיתי את זה תמיד רק בשביל הקיום. לא היה לי שום רישיון לזה, זה היה דבר שחור. לא שילמתי מיסים, לא בשם שלי עשיתי את זה. זה לא היה בלי סכנה.

אחר כך מצאתי איזה עבודה אצל גוי. הייתי העובד היחיד אצלו בתור יהודי. זה היה איש עיור שהוא ניצל את הנסיבות שהוא גוי והוא עיור והוא היה קצין במשטרה, שבגלל זה הוא קיבל כמה עסקים של יהודים. אני עבדתי במקומו, הוא שאפילו לא כל כך יכל לעבוד. אמנם הוא היה איש מאד חכם, אבל בכל זאת הוא לא היה...

ש. אתה ניהלת איתו עסקים?

ת. אני ניהלתי לו את הנהלת החשבונות כאופן מיוחד.

ש. זה היה ליהאלי?

ת. זה היה ליהאלי אז. ואז הייתי עוד קצת כשהגרמנים נכנסו להונגריה. ב-15 לאפריל או משהו כזה לקחו אותי מהעבודה, בגלל הענין מה שהיה שם בצבא. אבל בסוגריים אני צריך להגיד שקפצתי על איזה דבר. בזמן שאני התחתנתי בדצמבר 1941, ביוני 1941 הייתי צריך לעזוב את

העבודה שלי בפירמה שבה עבדתי מ-1935. ואז הם בן היתה איזה תקופה מיולי 1941 עד שהתגייסתי לצבא בספטמבר 1942, עבדתי אצל גוי אחר בתור יהודי יחיד. אז ניהלתי לו איזה מחסן של תבואות. אני עבדתי אצל האיש הזה עד שלקחו אותי. בא אלי איזה קצין, שאני כבר ידעתי שצריך להגיע, שאשתי צלצלה שהוא חיפש אותי בבית. הוא אמר שהוא לוקח אותי לעדות קטנה למשרד שלו, ואחר כך אני אחזור. הוא לקח אותי באוטו לאיזה מקום מרכזי צבאי בתוך בודפשט. שם הייתי כבר אסיר. במשך יומיים לקחו אותי לקלוצ (Cluj), לעיר הבירה של טרנסילבניה, ושם היה בית המשפט של מי שרוצה לדון על כל העניין הזה. שם היו איזה ארבעים אסירים במשפט זה. בין היתר היו קצינים לא-יהודיים, והיו איזה עשרים וחמישה, שלושים יהודים שהיו בעניין שלנו. היו ויז הרבה יהודים אבל בענינים אחרים. זה היה בית סוהר צבאי גדול מאד. שם אנחנו חיכינו עד המשפט. בהתחלה היה המצב מאד קשה, כי לפי החוק יהודים קיבלו דק חצי מנה ממה שנתנו לאוכלוסיה בעד כרטיסים, וזה כבר היה לא כל כך הרבה. אבל החצי הזה היה מספיק דק כדי לא למות ברעב. בהתחלה באמת כמעט ולא היתה עזרה ולא הגיע אוכל באופן אי-ליהאלי. אבל לאט לאט, לכל דלת דוניה יש דלת קטנה, ומצאנו מצב שאפשר להגיע קצת מזון. היו הפצצות גדולות נגד העיר, והרבה דברים ההפצצות השמידו. אמרו שצריך לנצל אותנו בתור כח אדם. מי שהיה אסיר שם בבית הסוהר היהודי, לקחו אותנו לכל מיני מקומות לנקות את ההדריסות של ההפצצות. ואז היינו שוב פעם במצב שנגברנו בין האוכלוסיה והתחלנו להגיע, היתה אפשרות שאנחנו נגיע למזון.

ש. לקחו אותך בעד זהפכו אותך לאסיר?

ת. הפכתי לאסיר.

ש. היה משפט?

ת. התחיל המשפט אבל לא נהמר. כאן היתה אפיזודה מעניינת ביותר. פעם אמרו שזה לא עסק, שכאן היהודים נשארו בבית הסוהר. לקחו אותנו, זה היה מאד מאד קשה, לקחו אותנו, ביום אחד באו הצ'נדרמריה ההונגרית, שהם היו הארסיים ביותר, שהם כבר קיבלו חינוך מהם צריכים לעשות. לקחו קודם כל כל מה שהיה לנו, טבעות, כסף, את כל מה שהיה, וזרקו אותנו עד למחרת בבוקר שרצו לקחת אותנו לרכבת לקחת לאושוויץ. סגרו אותנו בלילה במקום שהיה מיועד מקסימום לשני אנשים, וסגרו שנים עשר אנשים. אפשר היה רק לעמוד. למחרת בבוקר לקחו אותנו לרכבת. התחלנו להכנס לרכבת לפי אלף בית. אני באות 'ש' זה בסוף האלף בית. עד האות 'מס' כבר היו ברכבות. אז באה איזה פקודה שהיהודים שהיו בבית הסוהר צריכים לחזור לשם. אז היה איזה דבר מעניין, שחזרנו לבית הסוהר בשירה ומצב רוח טוב. ידענו ששם כבר לא היה שום דבר שיכלנו לחשוב שיכול להיות טוב. ידענו מה העניין.

אני רוצה להוסיף איזה אפיזודה שבשבילי היא מאד חשובה ומעניינת. שם בבית הסוהר היה איזה רס"ר שהיה אחראי אחרי הקצין שהיה שם המפקד וסגן המפקד. בעצם הוא ניהל את כל העסק שם. הוא נכנס לכל העניינים והניירות והוא סגר את הטבעות, הכל הוא לקח. הוא היה אחראי. אני באופן אישי לא דיברתי אילו מילה ולא היה לי שום קשר אישי. אבל כבר היה אפשר להרגיש באוירה שהבן אדם צריך להיות בסדר המור. פעם בשאנחנו היינו שם בחצר של בית הסוהר ואחד מהסמלים עשה אתנו תרגילים שצריך לשכב ולקום.

ש. התעמלות?

ת. זה לא התעמלות, הוא עשה את זה בתור עונש. זמן די ממושך הוא עשה את זה. בקומה נפתח איזה חלון והרס"ר אמר בהונגרית כדרכנות: למה

אתה עושה עם היהודים האלה את זה? זה לא מספיק שהאלוהים עושה להם את זה? תפסיק! אז אנחנו אמרנו, זה עוד בשנת 1944 בשבכיבוש הגרמני מעיז מישהו להגיד דבר כזה, זה באמת מחמם את הלב. אז בשלקחו אותנו, כביכול, לואגונים לרכבת. אז הוא עמד בשער בית הסוהר עם אשתו ועם היסתו. הם בכו, שתי הגברות בטוח שבכו, אבל גם הוא היה לגמרי, הוא התרגש שלקחו אותנו, הוא ידע. וכשחזרנו עם מצב רוח מרומם ושירה - אז היה אפשר לראות את השמחה הגלויה, איך שהוא שמח שאנחנו חוזרים. יותר מאוחר שמעתי, ואפילו אני שמעתי יותר מאוחר ממנו, שבסוף אחרי המלחמה היה לי קשר איתו. הוא סיפר שהוא הלך לבית המשפט ואמר שאם לוקחים את היהודים אז לא תהיה עדות, לא יכולים להמור את המשפט של הגויים. ובגלל שהוא ביקש הם שינו את העניינים ואנחנו הלכנו חזרה. הוא אמר שאנחנו עובדים, שזה לא כל כך גרוע אם אנחנו חוזרים. הצד הטוב שאנחנו נותנים לבית המשפט להמור את המשפטים. וחוץ מזה, במשך הזמן אנחנו כל הזמן עובדים, וזה גם לטובה. הוא אמר שהוא סידר את זה. אני לא יכול להגיד אם זה כך או לא כך, אבל זו היתה עובדה.

ש. מה שמו?

ת. סיקורה. אחר כך היתה עוד אפיזודה מעניינת. החזית הרוסית היתה כבר במרחק שלושים קילומטר מקלוד, וכל הזמן היו אוירונים אמריקאים. וזה התחיל להיות חזית או דומה לחזית. ואז הגיעה פקודה שכל הפיקוד שהיה מאד מאד גדול, של כל טרנסילבניה, זו דויליה של ההונגרים היה הפיקוד שם, שצריך להעביר אותם למערב הונגריה או הלאה לאוסטריה. ואז אנחנו בתור פועלים, אנחנו לקחנו את החפצים של הקצינים. לא היו מספיק רכבות ובכלל המצב היה קשה. כל קצין יכול רק לקחת דהיטים רק לחדר אחד, וגם את הילדים. היה צריך לבצע את זה מיד. ואז החברים שלנו, רוב הבחורים היהודים היו מהעיירות,

עדות מס. T-115

- 23 -

סרט מס. C-115/I

לא מבודפסט, שכל המשפחות כבר לא היו במקום. זה כולם ידעו. אז השנאה והכעס, האלמנטרי הזה היה שמה שהיה אפשר שם שברו האנשים שלנו. בשלקחנו איזה דבר יפה, איזה ארון עם זכוכית וכך, אחת שתיים שלוש צדקנו את זה.

ש. מתי זה היה?

ת. ב-1944.

ש. מתי, באיזה חודש?

ת. בספטמבר 1944.

ש. כבר היית שם ארבעה חמישה חדשים?

ת. מאפרייל הייתי, בדיוק. בסוף, כשהאנשים האלה כבר עזבו, אז הם אנונו, הם בית הסוהר היה צריך להתחסל. ואז אמרו שיש שתי אפשרויות. מי שרוצה יכול להשאר בבית הסוהר, וללכת עם בית הסוהר. או, שכל אחד יחזור לצבא. ואז ברור שכל אחד רצה לחזור לצבא. למשל אני לא יכלתי, כי אני באתי מהבית, לקחו אותי מהבית. אז כבר כל אחד עשה לעצמו איזה נייר עצמי שאפילו אין סימן צהוב, וכך הגעתי הביתה בספטמבר, בראש השנה, ביום השני של ראש השנה. ואז אנחנו נשארו כמעט כל הזמן ביחד. לא להמרי ביחד, אחר כך כל אחד עשה את הדרך שלו.

ש. אתה היית בבודפסט כשהגרמנים נכנסו?

ת. כן.

ש. אם אתה זוכר את היום הזה.

ת. זה היה ב-19 במרץ, ביום ראשון. היינו בבית וראינו שההודים של אשתי מהיעים, ומרחוק ראינו שמשוהו צריך להיות, שראינו על הפנים שלהם. הם היו הראשונים שאמרו שהגרמנים נכנסו. אז ביום הראשון אפשר היה להגיש ברדיו, היו כל הזמן רק שירי לכת ולא התכנית הרגילה. אני חושב שביום ראשון באופן רשמי עוד לא אמרו, יכול

להיות שבערב יום ראשון או למחרת, אמרו שהגרמנים נכנסו ואנחנו חברים וככה, מקבלים אותם כבני ברית. החליפו את הממשלה. המושל נשאר בתפקיד. אנחנו צריכים לקחת את החלק שלנו במלחמה. ואז כבר התחילו שרוצים לעשות צעדים ממשיים נגד היהודים. מה שעד עכשיו היה זה לא היה מפטיק.

ש. מה זאת אומרת אמרו?

ת. אמרו ברדיו.

ש. כל מה שאמרת עכשיו זה אמרו ברדיו?

ת. אמרו ברדיו ובעתונות. היה איזה עתון יהודי שבועי, זה הפך להיות

עתון יום יומי שבו הודיעו את כל הדברים שרצו להריד. ב-5 לאפריל

היה על כל יהודי מהיל שש לענווד מאן דוד צהוב. היה כתוב בדיוק

כמה סנטימטרים צריך להיות, ובאיזה צד, ובלי זה אסור להגיע,

ואסור לשים את זה לפני משהו. כבר ביום הראשון תפסו המון אנשים.

היו להם רשימות מוכנות. הם ידעו את מי הם מחפשים. כל העסק היה

מובן מאלף עד תו, שום אימפרוביזציה לא היתה. הכל היה לפי תכנית,

כמו שעון שויצרי.

ש. פחדת?

ת. מי לא פחד, ברור שפחדתי. בשבת, כשכבר ידענו שהסיכויים קלושים

שאפשר לעבוד את זה.

ש. מתי התחלתם לחשוב על דרך להציל את עצמכם או לדאוג לעצמכם?

ת. בזמן הזה כמעט ולא ראינו דרך מה לעשות. אני המשכתי לעבוד אצל

הגוי הזה. ממש ללכת למחותרת - כמעט לא היה אפשרי, שמיד הם הכריזו

שכל גוי שמובן לעזור ליהודים - אותו החוק חל עליו כמו ליהודים,

ואפילו עוד יותר. בתקופה הזאת אנחנו באופן אישי, היו בטח אנשים,

אמנם אני לא הושב שמספר גדול, שרצו לעשות. אבל זה גם כן עוד לא

היה, כל העסק היה בשני שלבים. מ-19 למרץ עד 15 באוקטובר היתה

תקופה אחת. בתקופה הזאת עשו את הדברים עוד באופן יותר מתוכנן. ובגלל שזה היה יותר מתוכנן, זה לא היה כל כך בולט. למשל לא היה יכול להיות שמרביצים למישהו או משהו. עשו את זה באופן מתוכנן. לקחו איזה מקום ששם עשו מה שעשו. חוץ מזה היה כל כך בולט שהם סתמו כמעט את כל החורים שהבן אדם היה חסר אונים, שלא היתה שום אפשרות לעשות. עשינו מה שביקשנו מאתנו. מה שהם לא ביקשו, זו לא היתה בקשה, לפי ההוראות אנחנו עשינו. מסרנו את הדיורה, מסרנו את התכשיטים ואת הכסף. מה שהיה בהודעות, שאיש לא העיז לעשות את זה. בכל בית היה בן אדם שהיה אחראי עלינו, וידענו שאנחנו בידיים שלהם, מכל מיני מקומות. זה קשה, קשה להבין אבל זה כך היה.

המשך הראיון עם מר שמואל שפיצר.

ת. זה גם צריך להדגיש, שהמצב היה שלא קל היה לעשות משהו, שהברים כמעט ולא היו, והנשים היו עסוקות עם ההורים שלהן, עם הילדים שלהן. וחץ מזה, אני חושב שכל האוכלוסיה שלנו, כל יהדות הונגריה לא היתה כל כך מתאימה למחתרת. זה צריך לארגן, אפילו שהאנשים לא כל כך גיבורים, אבל יש גיבורים שלוקחים ביד את האנשים שלא גיבורים ואז אפשר לעשות משהו, אבל לא היה.

ש. מה ידעת על המחתרת?

ת. מהמחתרת, אני יכול להגיד בפה מלא שלא ידעתי שום דבר. לא היכרתי אף אחד שידע, לא יהודי ולא גוי שהיה במחתרת. מהמחתרת אני יודע רק אחרי היום האחרון של הכיבוש, והסיפורים. אני חושב שהסיפורים הרבה יותר, אנשים אומרים שהם היו הרבה יותר פעילים ממה שבאמת היו פעילים, הם גויים וגם יהודים.

ש. בוא נחזור, חזרת הביתה בספטמבר 1944.

ת. חזרתי הביתה. אשתי היתה אצל הדודה שלה. אני הלכתי לשמה, זה היה אצל ההורים של הגברת אופירי. הגברת אופירי היתה בת עש, אני חושב. אנחנו גרנו שם עד שהיה השינוי השני, מה שאמרתי, ב-15 באוקטובר כשהפאשיסטים הקיצונים ביותר של ההונגרים לקחו ביד את השלטון. זה קצת מצחיק שעוד יכול להיות יותר גרוע מאלה שהיו, אבל עובדה שהם היו לגמרי, איך שאומרים, חיות פראיות. הם אנסו, הם גנבו, הם רצחו, הם עשו את הדברים הגרועים ביותר. אז הם שחררו את המושל ב-15 באוקטובר, והוא עשה איזה דקלרציה שהוא רוצה לעשות שלום עם האויב.

- ש. רדיו לא היה לך, איך ידעת?
- ת. באמת זו שאלה. רדיו לא היה לי, אבל אנחנו הרגנו בבית שהיו בו גם לא יהודים. זה היה אני חושב מותר. ב-15 לאוקטובר עשה דקלרציה ברדיו שהוא רוצה להפסיק את המלחמה. הוא מבקש שלום מהאויב. הוא הדגיש שהיו נגד היהודים גם חוקים מחוץ לנפש והמחשבה של העם ההונגרי, שגם את זה הוא מבטל. היהודים קפצו באויר.
- ש. אתה גם?
- ת. לא, זה מה שאני רוצה, זה לא עניין שאני רוצה לעשות רושם שהייתי חכם. אבל באמת, גם אשתי וגם אני לא האמנו, לא חשבנו שזה יכול להגמר בכה צ'יק צ'ק, בלי שום בעיות. הרגשנו בתוך הלב שעוד החלק הקשה ביותר לפנינו. אמרנו גם כן לכל אחד: אל תעשו הרבה רעש, שעוד לא הגיע הזמן. באמת כבר בערב המצב רוח היה לגמרי אחר, כששמענו שהכל חזר. שוב פעם יש ממשלה עוד יותר קיצונית, שגם כבר היה ידוע כל השמות של האנשים הגרועים ביותר. אז אנחנו לא חשבנו שאולי השוצפאס השבדי יכול לעזור. קודם הלכנו ביחד לאחד מהמשרדים של הקונסוליה השבדית. שם זרקו אותנו, אפילו איזה עוזרת, שאנחנו לא מתביישים וכך וכך. ואז עם אשתי והילד הגעתי לאיזה בית ילדים שהיה עוד בעשייה. זו היתה וילה יפה של קפיטליסט ידוע, גוי. אשתי סיפרה את הכל, ושם אני לא יכלתי להשאר. אשתי נשארה שם ואני הלכתי לחפש בכל מיני מקומות מקום שבו אני יכול להשאר. בלילה הראשון הלכתי כבר בזמן שהיה אסור ללכת, הלכתי כשהיה עוצר, הלכתי למקום שגר איזה בן דוד שהיתה לו אשה גויה. גם הוא אני חושב, בתור יהודי לפחות, לא היה עם הטלאי הצהוב. אני ביקשתי מהם אם לילה אחד אני אוכל להשאר שם. הם הסכימו, לא כל כך בהתלהבות. לפני זה אני הלכתי לכיוון הבית שלהם, ומישהו צעק אחרי: תעצור! ואז התחלתי לרוץ. בדיוק הגעתי לבית שאליו הלכתי, איפה שהבן דוד

שלי גר. ובאמת שמעתי את היריה שהיתה מיועדת לי. אמרו אחר כך, ולא הייתי, רק שמעתי, שמישהו קיבל את הכדור. למחרת בבוקר הלכתי למקום העבודה שלי, איפה שעבדתי אצל הקצין, כמה ימים הייתי אצלם. אחר כך הם להם נמאס. הם היו גויים והוא היה די בטוח כמצב שלו, אבל אני הבנתי אותו שהוא לא רוצה בהללי לקחת יותר מדי אחריות. אז הלכתי לאיזה מקום, לאיזה דוד שגר בפריפריה

של העיר והיתה לו איזה בינה ובית. אשתו לא היתה יהודיה. אמנם היא היתה גיורת, אבל בזמנו היא לא רצתה להדגיש את זה באופן מיוחד. היא באמת לא היתה יהודיה. היא לא היתה יכולה להדגיש את הפחד שהיה לנו. כמה ימים טובים הייתי אצלם. הדוד גם בן לא היה יכול לגור בבית, הוא גר בבית יהודי. ביום הוא בא לעבוד בפינה שלו, היתה לו פינה גדולה עם כל מיני ירקות, והוא תמיד רצה להגייס אותי. אני לא רציתי לצאת. הוא אמר לי: אני לא מבין אותך. היתה לו ספריה יפה, כל יום אני קראתי את כל דיקנס. הייתי בחדר אמבטיה.

ערב לא בהיר אחד קרה, שהדודה תמיד אמרה: לפחות תבוא לאכול ביחד ארוחת צהרים. אני מוכרח לאכול בחדר אמבטיה. היא אמרה: לא לא, לא בא אף אחד. לפני שאני יצאתי מחדר האמבטיה שמעתי שבא מישהו ושאל את הדודה של מי הצלחת השניה. היא לא היתה די חכמה ולא די מהירה לענות, והיא אמרה את השם של הכלב, זה אופשי. אני אמרתי: נו טוב, זה כבר לא צחוק. אני אמרתי תודה רבה יפה לדודה. אז הלכתי למקום אחר, אני חושב ישר לדודה יהודיה אחרת שהיתה אחות של אמא שלי. הם גרו כל המשפחה באיזה מסתור. הבת דודה שלי היתה מנהלת של שני בתי קולנוע. בבית קולנוע אחד גדול היו כל מיני חדרים צדדיים, ושם הם סידרו להם איזה מסתור. והיה איזה גוי שהביא

דברים, והם הבת דודה שלי. שתי בנות דודה בעצם הלכו לקנות ולעשות כל מיני דברים. מבין השתיים אחת נעלמה, לא ידענו מה קרה איתה בכלל. היא היתה באמת במחתרת. היא היתה זו שאני היכרתי. ועד היום אנחנו לא יודעים מה קרה איתה.

ש. היה לכם שוצפאס?

ת. כן, אבל זה לא עזר כלום.

ש. הראיתם אותו במשרד של הקונסוליה?

ת. אנחנו לא הגענו, השוצפאס היה רק טוב בשבילנו כשאז היתה איזה מחשבה או חשבנו שאנחנו אזרחים שבדים ולא חייבים לקחת את הטלאי הצהוב.

ש. רק בשביל זה זה היה?

ת. בשבילנו שום דבר אחר לא היה.

ש. צריך רק להזכיר שרודוקף צינרייך דאג לשוצפאסים בשבדיה והם נשלחו אליכם.

ת. כן, זה היה ביד שלנו.

ש. ואתם לא חשבתם שהשוצפאסים יכולים לעזור לכם להסתתר?

ת. אבל איפה להסתתר? היו אחר כך, כשהשוצפאס כבר היה להמרי לא במשקל שלו, כשעשו את זה, היתה אינפלציה - אז היו בתים שמורים לכל מיני שבדים, לותיקן. אבל כשהיה אותו בית יהודי אז שמו על זה איזה סמל של השבדים או הותיקן, אבל זה לא היה. מה שלנו היה, זה באמת היה רציני, אבל לא היתה מזה שום תועלת. התועלת היחידה היתה שהיו תקופות שלא שמנו את הטלאי הצהוב. אבל בשבילי זה גם כן קשה להייד, כי כמעט לא הייתי באור.

ש. מה היה כתוב בשוצפאס?

ת. בשוצפאס היה כתוב שנתנו לנו אזרחות שבדית.

ש. היה אחד לכל אחד או קולקטיבי?
 ת. אני חושב שהיה אחד לחוד לכל אחד.
 ש. בן, אני חושבת שהוא אמר שהוא שלח נשרים וחמישה, לכל אחד.
 ת. אז הגעתי לדודה היהודיה, ששם הייתי לפחות שלושה שבועות. יכול להיות שהגעתי כבר בסוף נובמבר. אפילו יותר הייתי שם, שישה שבועות. שם קיבל הקולנוע ב-3 לינואר איזו פצצה, ולכן היינו צריכים לעזוב. שם היתה הדודה, ארבעה בני דודים - שני בחורים ושתי בחורות, והיתה איזה ילדה של הבן דוד שלי שלא חזר. ושם אנחנו קבלנו את הפצצה, ואז עזבנו את המקום.

ש. מתי?

ת. 3 בינואר 1945.

ש. אז הייתם שם מסוף נובמבר עד 3 לינואר?

ת. הם היו יותר, אני הייתי כך. שם היה קצת משעמם, אבל שיחקנו שח וקלפים ודיברנו וכך. הייתי במסגרת משפחתית חמה ביותר. הרגשתי דאגה כלפי האנשים שלא היו שם. ושוב פעם, הגורל או..... היה בן דוד שלי כמעט בהילי, היה בפחות משנה יותר מבוהר. היינו ביחסים טובים ביותר בכל הזמנים. היתה לו אמא ז"ל שהיו לה ניירות. ואני הייתי טיפוס הרבה יותר יהודי, הוא לא היה בכלל. והנייר נתן לו איזה אומץ. ושם היו הרבה דברי ערך שלא היו כל כך שייכים למשפחה איתם הייתי ביחד, או לדודה שהיתה המנהלת. הבוס שלה היה יהודי מאד עשיר, ושם הסתיר את הדברים. ואנחנו עשינו כמה סיבובים להביא לשם את הדברים. וכבר היו הפצצות, זה כבר היו הפצצות רוסיות.

ש. איך ישנתם, מה היה לכם?

ת. היו סידורים. היו מזרונים ודברים כאלה. קודם כל היתה עזרה מהחוף

ועם כסף הרבה דברים היה אפשר גם אז לסדר.

ש. לא היתה בעיה של אוכל?

ת. לא היתה בעיה של אוכל. שתי בנות דודה הסתובבו עד שאחת נעלמה. והיה הגוי שסיידר לנו את המקום האחרון, ששם בן דאג. ואז ב-3 לינואר, בן דוד שלי שעבשיו, אני אמרתי לו כמו אדון, שלא ידעו שם שאנחנו בני משפחה, אמרתי לו: אל תלך, עבשיו יש הפצצה. הוא אמר: מי שמפחד ישראל, מי שפחדן שלא יבוא. אני הייתי פחדן, והוא מסכן היה היבוד, יצא - ומיד הוא גמר את החיים שלו. בקושי היכרתי אותו אחרי זה. ואז הייתי צריך ללכת משמה. ואז הלכתי לאותו המקום, על יד המקום הזה, שם אשתי היתה. אשתי היתה במסתור שהגיעה אלינו דרך השבדים, מסתור מאד מאד לא בטוח. אני הייתי איפה שההורים שלי היו, בבית היתומים היהודי, ששם היו לנו קשרים. מנהל בית היתומים היהודי היה הגייס שלי. ושם היינו אנחנו, אשתי היתה לידי זה, הילד היה חולה. ואז היא כבר ביטלה את הבטחון במלך השבדי להיות יהודי טהור אצלנו בבית היתומים היהודי, ושם היינו עד 13 בינואר כשבאו הרוסים.

ש. אתה זוכר את כניסת הרוסים?

ת. בטח שאני זוכר. היה פחד. בכניסת הרוסים, אני זוכר מה הרגשתי כשהרוסים עשו את הברית עם הגרמנים, שלא היו לי הרבה תקוות גדולות מה יהיה אחרי שהרוסים יגיעו. היה ברור שהונגריה תהפוך להיות או שטח קומוניסטי או משטר קומוניסטי. אני אמרתי שהשמש תהיה אותו שמש, האויר יהיה אותו האויר, כך שאם אנחנו נשארים בחיים אפשר לסבול את זה גם כן. אמנם היה קשה לסבול. למען האמת קשה היה לסבול.

ש. איך התנהגו הרוסים כשהם נכנסו?

ת. בהתחלה הם היו פראיים והם גנבו. איך יכלו להתנהג כשהם כבר שנים רבות היו, האנשים האלה שבאו היו הצבא הכובש הראשון, שלהם אפילו

נתנו באופן רשמי שהם יכולים לעשות מה שהם רוצים, באופן מיוחד עם הממון. אני נתתי את השעון האחרון שלי שהיה לי ביד עבור קילו קמח, קילו שומן או משהו כזה, או סוכר, ושתי פרוסות לחם. זה היה עוד יפה מצידו שהוא עשה את העסק בסדר. אבל לקחו מה שבא לידי. ואחר כך כל אחד עשה אותו הדבר. בסוף לא נשאר שום דבר. אנחנו היינו צריכים ללכת לאיזה מקום יותר מזרחה, שכבר מזמן היה מחוץ לקרבות ולמלחמה - ושם אנחנו אכלנו קצת.

ש. חזרתם לדירה הקודמת?

ת. לא. הדירה הקודמת, מה שהיה ב-19 למרץ, אז כשהגרמנים נכנסו - בקושי בקושי ההענו בחזרה. הר אצלנו איזה סמל פאשיסטי עם אמא שלו. הם היו איומים. הבחור פעם אמר ברחוב: אני אגמור איתך. הוא אמר שלא היה, מה יכולתי לעשות. הלכתי להגיד שהוא אמר את זה ושאני רציתי לקבל בחזרה את הדירה שלי, שהיתה באופן חוקי הדירה שלי, היא היתה שלנו. בקושי קבלנו חזרה, סידרו איזה דירה לגוי הזה.

ש. כמה חדשים הייתם איתו?

ת. כמה חדשים היינו איתו, שרק בגלל זה שאם לא היינו איתו ביחד - אז אף פעם לא היינו מקבלים, שהם לו נמאס לגור ביחד, שהדירה היתה מאד קטנה. הם לו לא היה טוב, הם לנו לא היה טוב. אבל בסך הכל זה היה איום, כמו זאב וכבש ביחד.

ש. מה עשית אחרי השחרור?

ת. אחרי השחרור, השחרור היה ב-13 בינואר, עד פברואר אנחנו הסתובבנו בבודפשט בדירות תת-אנושיות, איפה שבדיוק ההורים שלנו היו גרים, ההורים של אשתי. אחר כך אנחנו החלטנו ללכת, כי לא היה אוכל ולא היה שום דבר. אז הלכנו לאיזה מקום במזרח הונגריה. שם קשרתי איזה קשר עם המקצוע האורגניזטי שלי, שאני משתתף בפעולה

לסדר אוכל לעיר הבירה לבודפשט. שם הייתי קשור עם אנשים חשובים. זו לא היתה ממש עבודה, לא קיבלתי משכורת. חיפשתי לעצמי איזה מקום עבודה עם גוויים ביחד. זה גם כן לא רציתי, גם כן במקצוע הזה. באיזה פירמה גדולה ארצית. בפברואר שנת 1946 הלכתי לעבוד בה' וינט. שם אני עבדתי קודם כל במקצוע שלי בתור מבקר חשבונות של מחלקת הילדים של הה' וינט. כל הזמן המפלגה הקומוניסטית היתה יותר ויותר חזקה ובאופן מיוחד היתה הפסיכოזה של הקומוניסטים שהה' וינט זו חברה לריגול וכך הלאה.

ואז לא רצו, היו הרבה מוסדות ילדים, שהרבה ילדים נשארו בלי הורים, או הורים בלי יכולת. שם היה באופן כלכלי מצב טוב מאד, שנתנו כל מה שטוב וביוקר, ויהודים מאמריקה שלחו לשם. היה כדאי למסור את הילדים לשמה, שבאופן יחסי היה גם טיפול טוב בילדים, היה חינוך טוב וכבה. ואז התנועה הציונית ביקשה ממני אם אני מוכן ללמוד שמה ולהמור להיות מורה מוסמך. היתה לי אפשרות אחרי בחרות. שם היה בהונגריה באופן הלובאלי, חסרו להם מורים. היה איזה סידור לא הרבה זמן, שבמשך שנה אחת אפשר לקבל תעודת מורה מוסמך. אני עשיתי את זה בסמינר המורים היהודי, המרתי את זה. ואז אני לקחתי תפקיד להיות מנהל מוסד ילדים של מאה עשרים ילדים במקום מאד יפה וגדול. זה כבר היה מוסד ילדים מעל התנועות הציוניות. ואני לקחתי את המדריכים מכל מיני תנועות, שבזה אני רציתי להדגיש כלפי התנועות הציוניות שאין לי שום כוונה לעשות לכיוון מסוים. היו מ"מכבי", היה "מכבי הצעיר", "הדרור", "הבונים", "הנוער הציוני", "השומר הצעיר", מכל התנועות היו שמהמדריכים. וזה כבר נתן גם להם איזה בוחון שאני לא יכול לעשות איזה מוסד מפלגתי. זה היה מאד מוצלח, רק די מהר צרקו אותי, אמרו שבכל זאת זו ציונית.

איבדתי את מקום העבודה, אז משם אני ב- 1949 ברחתי עם משפחתי ותפסו אותנו בגבול. היה שם בית סוהר.

ש. כמה זמן הייתם בבית סוהר?

ת. אני ארבעה חדשים ואשתי שלושה חדשים. אז עוד נתנו בחסד את זה, אחר כך היה יותר קשה. עלינו ב- 1953 ארצה.

ש. מה עשיתם בארץ?

ת. הלכנו לקיבוץ, לכפר החורש. היה ענין שההורים של אשתי היו כבר קודם, בגלל זה יכלנו לבוא ארצה, שאז היה איחוד משפחות. קבלנו ההונגרים שלושת אלפים דרכונים בעד מיליון דולר. אני יכלתי לבוא יותר מוקדם, שהיו ארבעים דרכונים עוד לפני זה, של הנהלת התנועה הציונית, שאני הייתי בהנהלה הארצית של התנועה הציונית. אבל אני הייתי בדיוק בבית סוהר כשעשו את הרשימה הזאת. זה היה תירוץ, או לא תירוץ, אני עד היום לא יודע, שמי שהיה בבית סוהר - אסור היה לשים ברשימה הזאת. אני הייתי צריך לחכות שלוש שנים. ואז ב- 1953 דרך זה אנחנו יצאנו. הלכנו לקיבוץ. בדיוק הגיס שלי עזב את הקיבוץ. ובגלל שההורים של אשתי היו אצלו, והיה צריך למצוא להם מקום, אז הם באו לקיבוץ שלי. אחר כך עלו ארצה ההורים שלי, וזה היה נדיר ביותר כי לא נתנו.

ש. אני רוצה שתגיד את השמות של ההורים שלך.

ת. אבא יעקב (ינו) ואמא שרה. הם גם בן באו לקיבוץ. אני התחלתי להרגיש את עצמי לא כל כך נוח. אמרתי שאני לא כל כך משתלם לקיבוץ עם ארבעה הורים. אמנם הגיס שלי לא היה בקיבוץ, והוא השתתף. ולכן שלי לא היתה שם שיכבה בבית ספר, היה צריך לשלוח אותו למקום אחר. היתה לי הרגשה שזה כמעט חסד מה שאנחנו מקבלים שם. וחוף מזה היו עוד מחשבות צדדיות. עזבנו את הקיבוץ, הלכתי לעבוד בתור מנהל חשבונות במושב אביהדור. שם עבדתי ארבע שנים, ואחר כך ב- 1959

- באנו לירושלים. מאז אני עבדתי עד הפנסיה בהרבה מקומות, שאני
ציפור נודדת, אני אוהב להחליף מקומות עבודה.
- ש. אני רוצה לשאול עוד שני דברים. קודם כל, מתי שמעת על ולנברג?
ת. על ולנברג אני שמעתי עוד בהונגריה, אבל לא בזמן שהוא היה
בהונגריה, אז לא שמעתי ממנו. בהונגריה יצא איזה ספר שכתב איזה
יהודי על ולנברג. בטח כבר שמעתי לפני זה. אבל לקרוא לדעת בדיוק
מה הוא עשה זה לא. אבל יכול להיות שביום המיוחד שהיינו
בקונסוליה השבדית במקום שאחר כך אשתי הלכה למוסד ילדים - אז
יכול להיות אפילו שהיה לי בדימיון שאולי היינו שמה. אבל זה
בדעבד, זה אחרי זה, כשאני כבר ידעתי שהיה איזה ולנברג, אחר כך
אני קשרתי. יכול להיות שזה סתם. אין לי שום במחון בזה, זה לא
משנה שום דבר. אחר כך ברור שקראתי, אבל שמה אני לא ידעתי.
- ש. אני הבנתי שהשוצפאס הרבה לא עזר. בכל זאת הצלחת להשאר בחיים. מה
אתה חושב על זה?
- ת. קודם כל צריך להדגיש דבר ראשון שאני לא הייתי היבד, לא הייתי
חכם, הכל לפי הגורל, או לפי העזרה העליונה, כל אחד אומר איך
שהוא רוצה להגיד את זה. מי שאומר שהוא יכול להשאר בחיים בגלל
שהוא היה חכם והוא הסתדר וכך - זה הכל סתם סיפורים. עובדה שאני
סיפרתי שירדו בי מרחוק ואולי מישהו אחר מת בגלל זה. זה אי אפשר
להסביר, שום דבר אי אפשר להסביר. שנשארתי בקרונות, לא עליתי
אפילו. זה ברור שהיו לי הרבה דברים שאין להם הסבר לוגי. זהו זה.
- ש. תודה רבה לך.
- סוף הראיון עם מר שמואל שפיצר.